

Napsal Mojmír Otruba

(E*forum, 06. 02. 2013)

Letos si připomeneme devadesáté výročí narození a současně deset let od odchodu literárního historika, lexikografa a editora Mojmíra Otruby. Při příležitosti těchto událostí vydává právě v těchto dnech nakladatelství Academia obsáhlý výbor z Otrubova díla Hledání národní literatury (svazek obsahuje autorovu bibliografii a je doprovázen doslovem Dalibora Dobíáše). Ústav pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Filozofickou fakultou Palackého univerzity v Olomouci připravuje v tomto roce k vydání svazek Otrubových prací textologických, a právě z této oblasti Otrubova odborného zájmu vybíráme z jeho pozůstalosti (LA PNP) dosud netištěnou koncepční ediční rozvahu, kterou autor napsal před bezmála čtyřiceti lety pro nakladatelství Československý spisovatel.

jf

Julius Zeyer. Možnosti vydavatelského přístupu k jeho dílu

1. Korespondence

Vyjděme od člověka J. Zeyera, od lidské osobnosti a slovesných projevů, které s ní přímo souvisejí. Člověk J. Z. byl nesporně *někdo jiný* než ti, k nimž patřil dobově, společensky, literárně. Byl někdo jiný prostředím, z něhož vyšel, výchovou, vzděláním a také životním stylem a životním pocitem. I tehdy, kdy jako jeho generační okolí nese v sobě současně lásku k domovu i odpor k soudobé domácí zatuchlé malosti nebo když shodně se svými literárními současníky pociťuje jak opojení z uměleckého krásna a pýchu poety, tak úzkost člověka básníka z naplnění lidské a společenské odpovědnosti, i tehdy znamenají tato dilemata u něho něco jiného než u ostatních – vždyť konečně i jeho výroky o existenčních potížích a finančních starostech u něho znamenají něco jiného než třeba u Arbese, Nerudy, Sládka, Vrchlického. Jako „někdo jiný“ českého světa z poslední čtvrtiny 19. století představuje se nám J. Z. markantně ve své korespondenci. Je to snad vůbec nejrozsáhlejší korespondenční odkaz, který se u novověkého českého spisovatele dochoval (a zdaleka dosud není tiskem zveřejněn, přestože je ze Z. korespondence vydáno knižně i časopisecky hodně). Dopisy Z. dokumentují jeho citový, duševní, zájmový život – přesněji: dokumentují autostylizaci tohoto života, autostylizaci proměnlivou v časovém postupu i podle toho, komu jsou projevy adresovány. V Zeyerových dopisech se však také odráží česká skutečnost politická, společenská, literární, myšlenková, odráží se v nich i skutečnost cizích zemí,

a to vše mnohdy nejen v odlišné podobě, než jak ji známe odjinud, ale i se zřetelem k jiným datům této skutečnosti. Zeyerův pohled na to, co se děje kolem něho ve společnosti a umění, je jakoby reflex křivého zrcadla, které svým vychýlením dovede objevit a podtrhnout i to, co by jinak zůstalo nepovšimnuto. Ostatně přechíst potom pravdu tohoto obrazu v křivém zrcadle můžeme, známe-li parametry jeho zakřivení.

Z. korespondence (již vydaná i dosud nepublikovaná) může se dnes podle mého názoru stát i zajímavou čtenářskou záležitostí. Uvažuji o dvou titulech, oba jsou výbory hledící k čtenářsky přijatelnému vydání, nikoli k odborné potřebě historicky dokumentaristické.

1) *Pravda křivého zrcadla*. Výbor má dvě „vrstvy“. Spodní představuje v autoreflexi Z. životní osudy a jeho niterný svět, vrchní tvoří zmíněná Z. pozorování a hodnocení jevů a událostí společenských i kulturních, domova i světa. Dvě „vrstvy“ nelze od sebe stricto sensu oddělit, je to jen vodítko výběru a kompozice. Dopisy tisknout převážně celé, nebo alespoň v tak rozměrném výřezu, aby si texty zachovaly svou atmosféru. Knihou průběžně prochází slovo komentátora – ne snad zastavující se u každého jednotlivého dopisu, avšak uplatněné tak, aby nenásilně, takřikajíc *nepozorovaně* vytvářelo z řady korespondenčních dokumentů literární celek. Nepovažuji za nesourodé, jestliže se spolu s převažujícími texty korespondence uplatní i něco ze Z. předmluv k jeho knihám, které mohou patřičně doplnit požadovaný obraz (obdobně i partie z jeho úvah, např. o V. Náprstkovi nebo z předmluvy k Zeleného studii o B. Smetanovi).

2/ *Zeyerovo Rusko*. Z. vztah k Rusku je jedním z příznačných rysů jeho osobnosti. První jeho cesta do ciziny vedla do Ruska, tam vedla i jeho poslední cesta nedlouho před smrtí, celkově čtvrtá jeho návštěva této země. V Z. zájmu o Rusko, v jeho lásce k této zemi a k její lidové kultuře se sbíhá několik motivů a Z. „ruské korespondence“ (tj. z Ruska a do Ruska psaná i Ruska se týkající) tvoří osamostatnitelný celek, který jednak mnoho vypovídá o Z. osobnosti, jednak může podstatně korigovat obecnou zploštělou představu o rozhodující „západnické“ orientaci lumírovců a vůbec české kultury této doby. K úvaze doporučuji pojmut smysl titulu „Zeyerovo Rusko“ jako vyjádření jeho osobního i spisovatelského vztahu, a tedy připravit knihu, která jednak obsahuje výbor ze Z. „ruské korespondence“, jednak některá z jeho uměleckých zpracování ruské lidové a hrdinské epiky a legendární tvorby.

2. Separátní vydání prozaických děl

Ve své době mělo Zeyerovo dílo početné čtenáře, ze zpráv knihovníků a osvětových pracovníků se dovídáme, že si dosud udržuje slušné nivó čtenářského zájmu. V uplynulých dvacíti letech se však na Zeyera v tichém konsenzu přilepil přívlastek „problematického zjevu“, a málo se udělalo pro to, aby se alespoň tato „problematicčnost“ konkrétně pojmenovala. [...] I z toho, co se vůbec ze Zeyera v posledních dvacíti letech vydávalo, můžeme soudit, že jsme si pohled na Zeyera

zacylonili apriorní přehradou: vytyčili jsme nejprve to, co nás od něho *odděluje* a v čem je nám *cizí* – v ideové sféře svým spiritualismem, někde inklinací ke katolickému mysticismu, v tvaru místy až přebujelou dekorativností. Tato bariéra pak nedovolila uvidět vlastní pozitivní umělecké hodnoty a oddělit je od přežilého a hlavně celistvě uchopit toto dílo v jeho specifické podobě, jako „něco jiného“ v sousedství ostatní prózy a poezie ruchovsko-lumírovské. Když se vydávaly romány Jan Maria Plojhar a Dům U tonoucí hvězdy, vydávala se vlastně díla, která *relativně* nejspíše odpovídala zaměření a tematickým zájmům okolní české prózy z konce 19. stol., resp. standardizované představě o ní.

Co zde bylo řečeno o dílech Jan Maria Plojhar a Dům U tonoucí hvězdy, vztahuje se samozřejmě jen na to, čím jsou symptomatická pro nedávný přístup k Z. Nezávisle na tom jsou to ovšem dva z vrcholů Z. prózy a jako takové budou jistě nadále zhodnocovány vydavatelskou politikou. Další postup je pak možný dvojí. Nejdříve uvažuji o tom, že se *rozšíří repertoár* vydávaných Z. próz a z celkové plochy živého kulturního dědictví obsaženého v Z. díle se ukrojí větší část – aniž se to bude spojovat se záměrem nějak globálně představit Z. prozaika, sumárně se vydavatelsky vyrovnat s jeho prózou apod. Z tohoto hlediska si zaslouží pozornost nejdříve dvě povídkové knihy v podobě, jakou jim dal autor: Báje Šošany a Stratonika a jiné povídky. Jako rozsahem menší tisky (vhodné event. k ilustrovanému vydání) doporučuji povídky Vánoční povídka (etický problém spojený s motivem fantastična), Rokoko (v české próze neběžná podoba jemného humoru), cyklickou skladbu Večer u Idalie („hrstka tradic, legend a pohádek z nejkrajnějšího východu“; obsaženo v knize Stratonika...) a Blaho v zahradě kvetoucích broskví (obvykle hodnocena jako jedna z „perel“ Z. vyprávěčství). – Nepředpokládám, že by se rozsáhlejší *románové skladby* (kromě jmenovaných) setkaly s větším čtenářským porozuměním: Ondřej Černyšev má jednotlivá podmanivá místa, dnešnímu vkusu ho vzdalují nadměrně exponované syžetové a fabulační konvence romantické prózy; Román o věrném přátelství Amise a Amila jsem nyní znovu o pro tuto potřebu nečetl, – za dílo, jež si zaslouží přednostní zájem vydavatelský, ho nepovažuji.

3. Povídkový soubor

Za druhé uvažuji o možnosti (a potřebě) celkově představit Zeyerovu prózu. Vycházím z toho, že jsou pro ni příznačné tyto vlastnosti: a. Převážně zpracovává látky již literárně vytvořené, látkový výběr se pohybuje v ohromné rozloze co do časové, místní a kulturně typové provenience. b. Látkové bohatství a rozmanitost slouží k vyjádření několika málo tematických okruhů, které se většinou týkají tzv. „věčných“ otázek lidské existence, smyslu a hodnoty individuálního lidského života. c. Touto tematikou se Zeyerova próza stýká s tematikou lidové (nebo zlidovělé) epické slovesnosti, v ní také Zeyer často vyhledává látkové předlohy a ideově koncepční oporu (a uvádí tak do české literatury pohádkovou a bájeslovnou tvorbu různých národů v transponované podobě). d. Zeyerovo zpracování převzatých látek se zaměřuje výrazně k tomu, aby zdůraznilo uměleckost výtvoru (přítomnost krásna) jako jeden z předních

charakteristických znaků. Tento poslední rys se negativně projevuje zvláště v rozsáhlejších skladbách; tam často nahrazuje zmíněná již přebujelá dekorativnost pevnou a proporcionálně vyváženou kompoziční výstavbu a vyprávěčskou dynamiku.

Doporučuji sestavit výbor z povídkové tvorby J. Zeyera, který z ní představí to, co je ideově a umělecky živé. Zdůraznit souvislost Zeyera s lidovou a zlidovělou epikou a dát vyniknout látkovému bohatství a šíři. Svazky koncipovat tak, aby povídky jednoho svazku vždy spojovalo to, co *není* v prvním významovém plánu, a aby tak jednotný charakter svazku nebyl na úkor tvarové a výpovědní pestrosti. Konkrétně: za jednotící pouto svazku jednou volím žánr (v širokém smyslu toho slova), jednou místní původ látky. Navrhuji pětisvazkový výbor, názvy svazků jsou jen zkusmé, o archovém rozsahu zatím neuvažuji.

Sv. 1.-2.: Pohádky, legendy, mýty. Obsahuje jednak cyklické skladby a soubory (Báje Šošany, Večer u Idalie, Tři legendy), jednak jednotlivé povídky vybírané mj. se zřetelem na to, aby tu byl zastoupen bájeslovný fond z širokého lokálního původu (Král Menkera - Egypt; Tilottama - Indie; Vůně - Tunis; atd.). Bude ještě nutno zvážit, zda otisknout Tři legendy o krucifixu celé, nebo jen slovenskou legendu Samko Pták.

Sv. 3.: Orient. Povídky s látkami japonskými a čínskými, např.: Zrada v domě Han, Blaho v zahradě kvetoucích broskví, Gompači a Komurasaki, Píseň za vlhací noci.

Sv. 4.: Sníh ve Florencii. Antický svět a povídky lokalizované do pozdější Itálie a Středomoří. Sem také povídky s tematikou umělce a uměleckého tvoření (Sníh ve Florencii, Legenda o Donatellovi).

Sv. 5.: Fantastické povídky. Svazek zahrnuje nejen výběr ze žánru, který Z. takto nazýval (Na pomezí cizích světů, Vánoční povídka, Opálová miska), ale i povídky, v nichž převládá hra s básnickou fantazií a představivostí (uvažovat tedy i o Dobrodružství Madrány).

[...]

4. Poezie

Básnická tvorba Z. je ponejvíce epická, veršované povídky a romantické transpozice hrdinské a lidové epiky. Nejsem schopen posoudit a nemám k dispozici údaje o tom, zda literatura tohoto typu má dnes čtenářské uplatnění. Jestliže znalosti nakladatelských odborníků odpovídají na tuto otázku kladně, doporučuji uvažovat o vydání Vyšehradu a jednosvazkového výboru z povídkových souborů Z. letopisů lásky.

Svou lyriku a drobnější epiku shrnul Z. do knih Poezie (1884) a Nové básně (1907), některé lyrické básně byly otištěny jen časopisecky. Rozlehlé veršované epické dílo Z. dává jakoby zaniknout této složce jeho tvorby, jistě neprávem, na její význam upozorňuje např. Šalda. Domnívám se, že do básnické řady Slunovratu patří také Z.

básník. Představuji si nepřiliš rozsáhlý výbor, který bude obsahovat Z. milostnou a reflexivní lyriku, skladby politické a politicko satirické, drobnou epiku a jednu až dvě veršované povídky.

5. 4. 1973

www.ipsl.cz